

ÉS IRODALOM

Hahner Péter

Szavak és eszmék

Ludassy Mária: Szavak és kardok. Nyelvfilozófia és hatalomelmélet. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2005. 112 oldal, 1895 Ft

A magyar tudományos könyvkiadás egyik legrangosabb kiadója, az Atlantisz ezúttal Ludassy Mária négy eszmetörténeti tanulmányát tette közzé, melyekben az újkor politikai gondolkodóinak eszméit nyelvelméletük tükrében vizsgálta meg. Hobbes, Locke, Hume, Rousseau, Condorcet és de Bonald gondolatai nem ismeretlenek a politikai eszmetörténet iránt érdeklődők körében, ezúttal azonban a hatalomról alkotott nézeteiket nyelvfilozófiai álláspontjuk alapján tekinthetjük át.

Locke-ról például megtudhatjuk, hogy szerinte a nevek definícióját és a nyelvtani szabályokat teljhatalommal meghatározó szuverén hatalom tanából is levezethető az alattvalók szabadságának szükségszerűsége. Amiképpen nincs olyan nyelvtani szabályrendszer, amely ne ismerné a kivételeket, ugyanúgy elképzelhetetlen olyan állam, amelyben az alattvalók minden cselekedetét és szavát előírások szabályoznák. Ebből pedig az következik, hogy a törvény által nem szabályozott szférában az egyén szabadon cselekedhet. "Ha jól tudom, ez utóbbi jelenti a modern szabadságfogalom kvintesszenciáját" - vonja le a következtetést Ludassy Mária (13. o.). De mit kezdünk azon nézetekkel, melyek a közérdek nevében kívánják az egyéni tulajdon és a szabadság korlátozását? Locke a tulajdonjog természetes jogként való meghatározásával teszi lehetetlenné "a közérdekre való hatalmi hivatkozás nyelvi játékának önkényét" (15. o.). Hume pedig elegáns érveléssel mutatja be, hogy a tökéletes egyenlőségre irányuló törekvések a tökéletes zsarnokság elfogadásához vezetnek: "Rendezzük el bár a tulajdont mégoly egyenlően, az emberek eltérő fokú tehetsége, gondossága és szorgalma azonnal meg fogja törni azt. Ha viszont kordában tartjuk ezen erényeket, a társadalmat a legvégső nélkülözésre kárhoztatjuk. (...) Sőt, a legszigorúbb inkvizíció szükséges ahhoz, hogy az egyenlőtlenség első jeleire felfigyeljünk. (...) S amellet, hogy ekkora hatalom óhatatlanul hamar zsarnoksággá fajul (...) vajon ki birtokolhatná azt eme helyzetben?" (29. o.) Sajnos volt olyan politikus a huszadik században, aki a "Van ilyen párt!" felkiáltással válaszolt az efféle kérdésekre, s még szomorúbb, hogy törekvései ideiglenesen sikerrel jártak.

A kötet legszórakoztatóbb fejezete azt mutatja be, hogyan jutott el Jean-Jacques Rousseau "fordított teleológiájú történelemfilozófiájában" addig a megállapításig, hogy minél több mássalhangzót használ egy nyelv, annál embertelenebb világot képvisel. Szerinte nem a szükségletek, hanem az érzelmek váltották ki az első hangokat az emberből. A fájdalom és az öröm természetes hangjai a magánhangzók, ezért a mássalhangzók megjelenése és megsokasodása az emberi elidegenedés folyamatát jelezte. A betűírás pedig már a kereskedőnépek, az érdek vezérelte világ találmánya, s az írott nyelv eltávolodik az élő népi kultúrától. Vagyis a lágy hangzású, sok magánhangzót használó déli nyelvek alkalmasabbak az érzelmek kifejezésére, mint a mássalhangzók torlódásával jellemezhető északi nyelvek. A ridegebb éghajlatú, szűkösebb természeti erőforrásokat kínáló északi világban "természetesebbnek tűnnek a harag és a fenyegetés hangjai, melyeket mindig kemény artikuláció kísér. (...)

Észak nyelvei durvák, süketek, jól artikulálhatóak, monotonak és világosak." (62. o.) Nem csoda, ha Rousseau az újkor legkárhózasabb találmányának tartotta a könyvnyomtatást, "amely végképp megpecsételi a hagyományos - hazafias és vallási - erkölcsök sorsát, kitéve őket a filozófiai kétely és a hedonista materializmus bomlasztó hatásának." (69. o.) Újra meg kell állapítanunk, hogy a legabszurdabb elméleteket kizárólag a legnagyobb zsenik tudják kifejteni, mert ők azok, akik (rendkívüli szellemi erejüknek köszönhetően) képesek a legelképesztőbb elméletek igazáról meggyőzni önmagukat. Ha egyszer összeállítanánk a legnagyobb szellemek legnagyobb tévedéseinek könyvét - amelyben helyet kaphatna Tolsztoj fejtegetése arról, hogy Shakespeare milyen rossz drámaíró, s Lukács György azon vélekedése, mely szerint a legfejlettebb kapitalizmus is rosszabb, mint a legkezdetlegesebb szocializmus - abban feltétlenül megkülönböztetett fejezetet kellene szentelni Rousseau nyelvfilozófiai nézeteinek.

Ludassy Mária tanulmánykötete nem könnyű olvasmány. Egyes mondatai alaposan próbára teszik az olvasó figyelmét. Például ez: "A Principles of Moralsban az önszeretet privát nyelvi inkompenzurabilitásának kiküszöbölésére, illetve az erkölcsi ítéletek szupraindividuális jellegének a megalapozására a nyelvhasználattal inherens interszubsztitívum jelent még egyértelműbb megoldást." (17. o.) A szerző mentségére azonban ki kell jelentenünk, hogy a ténylegesen bonyolult és összetett gondolatot, amelyhez eljutott, aligha lehetne egyszerűbb mondattal megfogalmazni. Komplex megfogalmazásai mindig érthetőbbé válnak a szövegkörnyezet alaposabb tanulmányozása után, s ráadásul Ludassy nem egyszer kifejezetten vaskosabb, köznyelvi fordulatokkal teszi érthetőbbé számunkra következtetéseit: Hume számára például "snassz lenne bevallani, hogy a társadalmi törvények és a politikai élet játékszabályai mögött a magánérdek, s nem az általános érdek a meghatározó." (33. o.) Arról sem feledkezhettünk meg, hogy Ludassy tanulmányaiban mindig "rólunk szól a mese". Condorcet híres megállapításához, mely szerint "egy jó törvénynek a világ minden táján jónak kell lennie, ahogy egy helyes osztás eredménye sem más Európában vagy Amerikában", szerzőnk a következőket fűzi hozzá: "Ma sem nagyon tudunk túlhaladni a Condorcet korabeli dilemmán: mi joga követelhetjük meg a táliboktól a mi - Locke-on és Jeffersonon, Condorcet-n és Constant-on alapuló - vallási toleranciaeszményünk tiszteletben tartását, ha egyszer liberálisként "multi-kultik" vagyunk?" (74. o.)

Hát, igen. Ez itt a kérdés.